

Naturfag

Kilde: *Knoglekvinden*

Tekstuddragene forneden stammer alle fra bogen *Knoglekvinden – blandt de døde i Rwanda, Bosnien, Kroatien og Kosovo*, Høst & Søn 2005. Bogen er skrevet af Clea Koff, der som 23-årig tog til Rwanda og deltog i de første udgravninger af massegrave efter folkedrabet i 1994. Sidenhen har Clea Koff deltaget i det retsmedicinske arbejde i massegrave i Bosnien, Kroatien og Kosovo. Hendes arbejde for FNs krigsforbryderdomstole har været med til at gøre retsforfølgelsen af folkedrab mulig og at bringe mordere for retten.

I *Knoglekvinden* beskriver Clea Koff sit arbejde, sine motiver for at deltage i det følelsesmæssigt belastende udgravningsarbejde og de tanker hun undervejs har gjort sig om de etiske dilemmaer, hun har været konfronteret med. Hun skriver flere steder om de nogle gange modstridende etiske hensyn og forpligtelser, som hun blev konfronteret med i løbet af sit arbejde med udgravningen af massegrave: En forpligtelse overfor ligene såvel som overfor de efterladte og endelig overfor krigsforbrydertribunalet. Følgende uddrag kommer ind på nogle af disse dilemmaer, herunder også spørgsmålet om den distance som arbejdet med ligene kan kræve.

Side 38-39

I dette uddrag er Clea Koff lige ankommet til byen Kibuye i Rwanda, hvor der under folkedrabet fandt en massegrave i byens kirke. Clea Koff deltager udgravningerne af ofrene for denne massegrave.

Da jeg havde indrettet mig, følte jeg trang til at sammenligne mit første indtryk af kirken i Kibuye med det, jeg havde læst i vidneudsagnene. Men så snart jeg begyndte at læse den velkendte beretning, slog det mig, at jeg befandt mig kun få meter fra det sted, hvor begivenhederne havde udspillet sig mindre end to år tidligere. Faktisk begyndte jeg at spekulere på, hvad der var sket i gæstehuset i 1994. Havde folk mon skjult sig her? Jeg så mig omkring i mit værelse og følte mig mærkeligt til mode.

Den aften lærte jeg, at jeg ikke skulle læse vidneudsagn fra massakrer, når jeg var i marken. Min fantasi er livlig nok i forvejen, og jeg har ikke svært ved at forestille mig, hvordan begivenhederne har set ud eller lydt, selv om jeg ikke har været til stede. Efter at have arbejdet på flere missioner kunne jeg forestille mig, hvordan folk havde set ud i de sidste øjeblikke af deres liv, ned til den mindste detalje af tøj, hår, fingre og husnøgler. Jeg risikerer, at jeg, når jeg arbejder i en grav, ikke er i stand til at bevare min distance som retsantropolog, hvor jeg skal betragte de menneskelige rester som et puslespil, jeg skal samle. I stedet ser jeg resterne af mennesker, der har været udsat for frygt, tab og smerte, før de led en voldsom død. Jeg identificerer mig med dem i deres sidste stund. Men der står jeg, i live, og skraber jord fra folderne i deres tøj, holder deres hovedbund mod deres kranium med min behandskede hånd og tager en pose, hvori jeg samler deres negle, som er faldet af og kommet til at sidde fast i tøjet på det lig, der ligger ved siden af dem i graven.

Jeg har brug for distance til selve ligene for at finde frem til deres liv, ellers kan jeg ikke beherske min egen bedrøvelse, frygt, medfølelse og fortvivlelse tilstrækkeligt til at yde ligene retfærdighed. Og det er mit arbejde, min pligt, at yde ligene retfærdighed.

Side 64-65

I dette uddrag opholder Clea Koff sig stadig i Kibuye i Rwanda og beskriver i sin dagbog de modstridende etiske hensyn og forpligtelser overfor ligene, som hun konfronterer i sit daglige arbejde.

Torsdag (men hvem ved det), den 25. januar 96 Kibuye gæstehus, kl. 21.17.

Nå, sikken dag. I går formiddag var vi fuldkommen disciplinerede og fjernede og rensede, mens Bill gik sine egne veje, men eftermiddagen blev fuldstændig ødelagt, da Bill 'hjalp' os andre med at opgrave de lig, vi allerede havde opgravet. Vi løb bare rundt i hælene på Bill hele eftermiddagen. Bortset fra David, for han går i den anden ende, hvor ligene er skubbet op imod en mur, men Melissa og jeg. Bill arbejdede febrilsk, fjernede dele og rev i ting og fik mig til at lade hånden glide gennem tøjrester og beføle knogler og så videre. Det kalder han ligets 'fødsel'. Jeg løb efter ham og kortlagde (ikke hurtigt nok til ham, men jeg springer altså ikke nogen punkter over), gravede med skeen, skaffede spande (ndobo - mit specialiserede kinyarwanda-ordvalg), mens Melissa løb rundt og satte numre på og mærkede ligposer. Det var absurd. Gud være lovet for formiddagens metodiskhed, alle forberedelserne. De første par lig var fine, for de var stort set blevet gravet frem og var 'klar til at poppe op', som Melissa kalder det. Men i stedet for at holde sig til metoden lod Bill sine handlinger følge sine tankers hastige tempo. Bang, bang, bang. Jeg var nærmest flov og tænkte på, hvad arbejderne måtte tro. De refererer allerede til os som wazungu [swahili for 'udlændinge' eller 'hvide mænd']. Det meste af tiden virker Bill som den gale professor en fra B-film fra 1950'erne, men denne gang hjalp jeg ham. Han kunne opgrave et barn og så bogstavelig talt flå dets underkæbe af for at få en ide om tændernes alder til vores formularer. Det mindede mig om den første gang, jeg så Walt save en overkæbe ud i obduktionsstuen i Arizona; det er virkelig chokerende. Jeg mener ... det er frygteligt, at vi er nødt til at gøre ting som at tage skambenet ud for at kønsbestemme et lig eller save bidder ud af en lårbensknogle for at få noget dna. Men målet er at give den pågældende en identitet, og det koster altså. Med mit hoved ved jeg godt, at Bill ikke flår underkæber ud med vold, fordi han ønsker at virke besat, men mere fordi det er knogler, der kun hænger fast med de sidste smuler af mumificeret kæbemuskulatur, og fordi det kun kræver en smule knofedt at få et kig på tænderne og dermed en foreløbig ide om ligenes alder. Og er vores procedure mere rædselsfuld end selve dødsprocessen eller døds måden? Når alt kommer til alt, ville vi ikke være her, hvis disse mennesker ikke var blevet overfaldet af forbrydere bevæbnet med macheter, mens de bad en eller anden gud om beskyttelse.

Side 187-192

I dette uddrag er Clea Koff ankommet fra Rwanda til Bosnien, hvor hun deltager i udgravningen af ofre for folkedrab i Srebrenica.

Jeg havde fokuseret på manglen på alenetid, men jeg havde ikke taget højde for den usædvanlige situation, jeg befandt mig i: Den foregående måned havde jeg opgravet lig fra en skrænt, og nu analyserede jeg disse lig i et lighus kun lidt over 30 km fra den by, hvor formentlig de fleste af de døde 'internt forflyttede' pårørende opholdt sig. Jeg havde set nogle af disse pårørende i de lokale bosniske fjernsynsnyheder. De kaldte sig for 'Kvinder fra Srebrenica', og krævede efterforskning af deres kæres skæbne. De mødtes på offentlige pladser med skilte og fotografier af deres mænd i hænderne, mens de råbte og græd og gav udtryk for deres behov for at holde bare en enkelt knogle, hvis det var alt, hvad der var tilbage.

Kvinder fra Srebrenica kom praktisk talt også ind i vores dagligstue, da Laurie Vollen indkaldte til et møde for holdet fra lighuset i Hus 1. Lauries arbejde med antemortem-databasen var skredet godt frem. Hun havde nu et forråd af computere og en international (om end mest bosnisk) stab, som ikke blot interviewede familiemedlemmer og indførte data om savnede personer, men også opsporede fjernere slægtninge. De sidste var kendt som 'sporhunde', en betegnelse, jeg syntes, understregede alvoren i deres arbejde, især når man så deres dystre udtryk, når de kørte fra kontoret med landkortet foldet ud på sædet ved siden af. Laurie var også begyndt at tale med Kvinder fra Srebrenica, og havde indset, at de havde særligt værdifulde forudsætninger for at identificere ofre, mere værdifulde end de fotografier, de havde af deres savnede mænd: minderne om deres eget samarbejde.

Indbyggerne i Srebrenica havde været under belejring i flere år og havde derfor ikke haft adgang til nyt tøj, så kvinderne havde repareret det samme tøj måned efter måned. Derfor kunne de genkende deres egne sting, kunne beskrive, hvilken form for reparation de havde foretaget, hvilket materiale de havde brugt, og hvor præcis de havde foretaget reparationerne. Og i lighuset opdagede vi, at der i de tilfælde, hvor der fx ikke var hovedhår tilbage på liget, kunne være en trekantet lap på en bukselomme, og farven på garnet og selve syteknikken kunne være med til at afgøre, hvis bukser det var. Med dette bevis samt den antropologiske analyse af det lig, der havde bukserne på, kunne man foretage en identificering. Ligesom i Rwanda kunne tøjet kun give en sandsynlig identificering (det bæres kun på kroppen, det er ikke en del af kroppen), men de særlige tilstande med krig og nød i Srebrenica gav tøjet større betydning.

Jeg tror, det var bevidstheden om Kvinder fra Srebrenica, der fremkaldte det 'dobbeltsyn', jeg havde oplevet første gang i Rwanda, da jeg så præstens niece. Jeg indså, at ligene kun midlertidigt tilhørte Domstolen (som bevis for forbrydelser mod menneskeheden), mens de i bund og grund tilhørte de overlevende slægtninge. I Rwanda havde dobbeltsynet fået mig til at ønske at give resterne tilbage til de pårørende, uanset kutymen med at tilbageholde lig som Domstolens beviser. Jeg havde endda lyst til at give de pårørende bare lidt af tøjet, fordi deres tab syntes så endegyldigt og var så håndgribeligt for mig. Et halvt år efter, den 20. august, blev jeg overvældet af den samme medfølelse.

Jeg stod i lighuset i Kalesija og gjorde antropologbordene udenfor klar til dagens første sager. Min holdkammerat Mike vaskede knoglerne fra James' sag, CSK -10-, som jeg skulle analysere. Mike kaldte mig hen for at se på en patron, der stadig sad i lårbenet. Min første reaktion var 'Nydeligt', for patronen var gået ind i lårbenet, mens personen faldt, og var derfor drejet rundt, så den nu sad i knoglen med næsen mod indgangssåret (der var naturligvis ikke noget udgangssår). Jeg tog lårbenet fra Mike og blev ved med at se på det. Så kom Mike med den første spand med vaskede knogler. Mens jeg lagde dem ud på bordet i anatomisk orden, lagde jeg mærke til, at hoftebensranden ikke var helt lukket til,

hvilket var tegn på, at vedkommende nok var under 21 år. Så lagde jeg mærke til, at hovedet på overarmsknoglen og sædebensknuden først lige var begyndt at lukke sig, hvilket gav en endnu lavere alder - fra seksten til atten.

Mens jeg næsten ubevidst lagde mærke til alt dette, dukkede der et billede op for mit indre øje: Jeg 'så' denne unge fyr på skrænten ved Cerska, hvor vi lige havde gravet, og jeg 'mærkede' smerten fra patronen, der gik ind i hans lår lige over knæet; jeg kunne fornemme hans ungdom og hele hans tragedie, og jeg tænkte på hans familie, og hvad de måtte savne, og jeg tænkte på, hvad en fra Kvinder fra Srebrenica havde sagt - hvordan folk havde fortalt hen de, at de sidst havde set hendes Søn stige på en bus sammen med en masse andre mænd, og at han havde grædt - og hvordan det var det sidste, hun nogen sinde havde hørt om ham ... og jeg mistede selvbeherskelsen. Jeg havde det frygteligt, jeg følte en dyb smerte og bevægelse, men samtidig havde jeg en følelse af at være privilegeret, fordi jeg kunne røre ved knoglerne af en, hvis familie var et sted derude og mere end noget andet ønskede at få ham tilbage, uanset i hvilken tilstand han var. Men jeg var den eneste, der stod og rørte ved ham. Jeg følte det, som om jeg snød ham eller hans mor - jeg kunne ikke finde ud af hvem af dem.

Jeg tog mig sammen og gik ind i lighuset, hvor jeg instinktivt kiggede efter Molly Ryan, en holdkammerat, som jeg var blevet gode venner med. Hun sad ved sin computer og indførte data, men et blik på mig var nok til, at hun rejste sig og førte mig ud af lighuset og om bag ved bygningen, væk fra alle de andre. De lokale, som Geoff havde hyret til at vaske ligenes tøj, må have lagt mærke til mit forandrede udtryk, for de holdt helt op med at arbejde. Molly lagde armen om mig og blev ved med at gå. Hun lod mig tale, men gav også udtryk for, at mine følelser var normale, og sagde, at jeg blot bearbejdede vores arbejde, hvilket jeg også burde. Hun fortalte, hvordan hun selv var brudt sammen bare ved at indføre ordene 'patron, venstre overkæbe', og 'drab' i computeren hundredvis af gange om dagen.

Da vi havde gået rundt om hele bygningen, hvilket måske havde taget syv minutter, var jeg klar til at gå tilbage til arbejdet, men hele dagen følte jeg det, som om jeg befandt mig under vand og kæmpede mod en stærk strøm, mens jeg kiggede ud på andre mennesker, der gik rundt uanfægtet af vandets overvældende kraft. Kamble, der kørte rendegraveren for os - en kvik inder, der talte flere sprog, og som jeg var blevet gode venner med - havde set mig sammen med Molly og var meget bekymret kommet løbende for at spørge, hvad der var galt. Men Molly havde holdt ham væk, indtil jeg var faldet til ro. Nu kom han tilbage og spurgte, hvad der var sket. Jeg sagde bare, at jeg var blevet overrasket over, hvor ungt et bestemt lig havde været, og at jeg havde haft ondt af ham og af alle i hele verden. Kamble så bekymret på mig og sagde: ”Ved du hvad? Du føler virkelig, hvad det er, du laver. Du er en virkelig god pige. Virkelig.” Men jeg følte mig ikke som en god pige. Jeg følte mig dårlig over, at dette var overgået mig under arbejdet - at noget havde fået lov til at slippe forbi det skjold, eller hvad det nu er, der gør, at jeg kan arbejde med lig uden at føle tragedien, mens jeg arbejder.

*

Selv om jeg kun havde mistet den professionelle distance i ti minutter, var det en chokerende oplevelse. Der var to grunde til, at jeg var blevet retsantropolog: Den ene var, at det, jeg allerhelst ville arbejde med, var at få knogler til at fortælle; den anden var, at jeg, den første gang jeg stod med et lig til antropologisk undersøgelse, havde oplevet mange følelser, men ikke sorg. Når jeg analyserer

menneskelige rester, er jeg interesseret, ikke frastødt. Læsioner gør mig nysgerrig efter at vide, hvilket redskab der har fremkaldt dem - de skræmmer mig ikke. Selv om maddiker ikke er min yndlingslivsform, så har de betydning for mig trods mit minimale kendskab til retsmedicinsk entomologi (den videnskab, som får insekterne til at 'fortælle' noget om lokaliteter og om den tid, der er gået, siden døden er indtruffet). Det er et af de basale krav til jobbet, at man ikke lader sig påvirke af knogler, lig og læsioner. Når jeg arbejder i felten, bliver jeg irriteret over at grave forgæves, men når først vi finder nogle menneskelige rester, liver jeg op og bliver ligefrem glad. Jeg havde troet, at disse positive følelser kom helt af sig selv; jeg havde ikke været klar over, at jeg aktivt skulle have svøbt mig ind i en beskyttende kappe af distance, før jeg undersøgte menneskelige rester eller opgravede lig fra massegrave. Ganske vist havde jeg somme tider været ked af det om aftenen, fordi jeg begyndte at gruble over smerter og frygt eller andre ting, der havde præget de sidste øjeblikke i disse menneskers liv, før jeg mødte dem som lig. Men det bekymrede mig dybt, at sådanne tanker dukkede op og påvirkede mig, mens jeg var i gang med arbejdet.